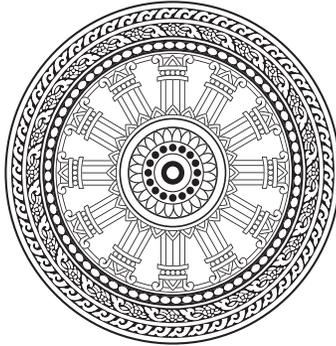

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 10) มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2563

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

พระพุทธศาสนาหายาน:
เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้า
จึงมีความหลากหลาย

**Mahāyāna Buddhism:
Reasons for Diversity in the
Buddha's Teachings**

ซาซากิ ชิซูกะ

SASAKI Shizuka

มหาวิทยาลัยฮานาโซโนะ (花園大学) เกียวโต ประเทศญี่ปุ่น

Hanazono University, Kyoto, Japan

ตอบรับบทความ (Received) : 7 ก.พ. 2563

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 21 ก.พ. 2563

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 20 ก.พ. 2563

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 30 มี.ค. 2563

พระพุทธศาสนamahayan: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมีความหลากหลาย*

ซาซากิ ชิซูกะ

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो (แปล)

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาในยุคของพระศากยมุนีพุทธเจ้ามีแนวคิดในเรื่องการบรรลุธรรมเพื่อหลุดพ้นจากสังสารวัฏที่ว่า “การขจัดกิเลสเพื่อบรรลุธรรมนั้น ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมตนเอง” ในขณะที่พระพุทธศาสนamahayan โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพระพุทธศาสนamahayanยุคต้น มีแนวคิดที่ “สิ่งที่จะช่วยตนให้บรรลุธรรมเพื่อหลุดพ้นได้นั้น ไม่ได้มาจากกำลังความสามารถของตนเอง แต่มาจากอำนาจภายนอก” แต่เหตุใดพระพุทธศาสนamahayanที่มีแนวคิดแตกต่างกับคำสอนของพระศากยมุนีพุทธเจ้า จึงสามารถเกิดขึ้นได้

เราจึงต้องย้อนกลับไปดูเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ในยุคก่อนการกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนamahayan ซึ่งเงื่อนไขหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เปิดโอกาสให้พระพุทธศาสนamahayanถือกำเนิดขึ้นคือ “ความหลากหลาย” ของพระพุทธศาสนาในยุคพระเจ้าอโศก อันเป็นการเปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้น จากคำสอนเพียงหนึ่งเดียวไปสู่คำสอนที่หลากหลาย โดยไม่ได้ปฏิเสธซึ่งกันและกัน

อีกทั้งยังสามารถดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้ชื่อ “พระพุทธศาสนา” เหมือนๆ กัน ดังจะเห็นได้จากการมีนิกายต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในยุคพระเจ้าอโศกนั่นเอง

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา มหายาน พระศากยมุนี พระเจ้าอโศก
ความหลากหลาย

* การแปลและเรียบเรียงบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัย
ในฐานะนักวิจัยพิเศษ ศูนย์วิจัย Research Center for World Buddhist
Cultures, Ryukoku University 龍谷大学世界仏教文化研究センター
ประเทศญี่ปุ่น โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Higashio Mech
Co., Ltd. 東尾メック株式会社 ประเทศญี่ปุ่น

Mahāyāna Buddhism: Reasons for Diversity in the Buddha's Teachings

SASAKI Shizuka

Abstract

Buddhism in the period of Śākyamuni Buddha, had a core idea of achieving Dharma for liberation from saṃsāra, which is "Eliminating craving as means to attain Dharma requires self-training." On the other hand, Mahāyāna Buddhism, especially Early Mahāyāna Buddhism, took an idea in opposition that, "The key to achieving Dharma is not by one's own abilities but by external powers." It is interesting how Mahāyāna Buddhism has a strikingly different concept of liberation to the teachings of Śākyamuni Buddha.

When we look back at historical events before the emergence of Mahāyāna Buddhism, one factor that can be claimed to be essential for giving rise to Mahāyāna Buddhism is the "diversity" of Buddhism in the King Aśoka's period. Diversity affords opportunities for changes in thinking and

practice. Many different teachings were able to be created without denying each other, and they were also able to coexist under the same umbrella term “Buddhism” since we can see that various Buddhist schools flourished during the reign of King Aśoka.

Keywords : Buddhism, Mahāyāna, Śākyamuni, Aśoka, Diversity

คำนำของผู้แปล

หนังสือ 別冊 NHK 100 分 de 名著 集中講義 大乘仏教 こうしてブツダの教えは変容した หรือ “วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาทีของ NHK พระพุทธศาสนนามหายาน: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความหลากหลาย”¹ ของสำนักพิมพ์ NHK ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเขียนโดย ศาสตราจารย์ ดร. ซาซากิ ชิซูกะ (佐々木閑) แห่งมหาวิทยาลัยฮานาไซโนะ (花園大学) ออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2560 ซึ่งผู้แปลได้รับจากมือผู้เขียนเอง เมื่อคราวที่เดินทางไปประสานความร่วมมือด้านวิชาการพุทธศาสตร์กับมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศญี่ปุ่น ช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 ปีเดียวกับที่หนังสือเพิ่งออกเผยแพร่พอดี โดยก่อนหน้าที่จะได้รับหนังสือเล่มนี้ ผู้แปลได้มีโอกาสอ่านบทความวิจัยของผู้เขียน ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2554 เป็นภาษาญี่ปุ่นชื่อ 大乘仏教起源論の展望 หรือ “แนวโน้มและพัฒนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน” ในหนังสือ シリーズ 大乘仏教 1 : 大乘仏教とは何か หรือ “ซีรีส์พระพุทธศาสนามหายาน 1 : พระพุทธศาสนามหายานคืออะไร”² ซึ่งผู้แปลได้ทำการแปลและ

¹ Shizuka Sasaki (佐々木閑), *Bessatsu NHK hyappun de meicho shūchū kōgi Daijō Bukkyō kōshite Buddha no oshie wa henyō shita* 別冊 NHK 100 分 de 名著 集中講義 大乘仏教 こうしてブツダの教えは変容した (วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาทีของ NHK พระพุทธศาสนามหายาน: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความหลากหลาย) (Tokyo: NHK Publishing, 2017).

² Shizuka Sasaki (佐々木閑), “Daijō Bukkyō kigenron no tenbō 大乘仏教起源論の展望 (แนวโน้มและพัฒนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน),” in *Shirīzu Daijō Bukkyō 1: Daijō Bukkyō to wa nani ka* シリーズ 大乘仏教 1 : 大乘仏教とは何か (ซีรีส์พระพุทธศาสนามหายาน 1: พระพุทธศาสนามหายานคืออะไร), edited by Shōryū Katsura (桂紹隆), Akira Saitō (斎藤明),

เรียบเรียงออกมาเป็นภาษาไทย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ตีพิมพ์ผ่านวารสารธรรมธารา ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8)³ และฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 9)⁴ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และเมื่อได้มีโอกาสอ่านหนังสือเล่มนี้ทำให้ผู้แปลเกิดความคิดว่า “น่าที่จะนำมาเผยแพร่เป็นภาษาไทย” ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. เป็นหนังสือที่บอกเล่าเรื่องราวถึงสมมติฐานเกี่ยวกับ “สาเหตุ” การกำเนิดของ “พระพุทธศาสนายาน” เชิงประวัติศาสตร์ ที่ย่อความมาจากการวิจัยในเรื่องนี้ของผู้เขียน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมมติฐานใหม่ในวงวิชาการทั้งภายในและต่างประเทศ
2. ได้บอกเล่าเรื่องราวของ “วิวัฒนาการและความเชื่อมโยงด้านแนวคิด” ที่อยู่ใน “คัมภีร์มหายานยุคต้น” ได้อย่างสอดคล้องเพราะโดยทั่วไป เวลากล่าวถึงคัมภีร์มหายาน เรามักจะเห็นเพียงเนื้อหาที่อยู่ในแต่ละคัมภีร์ ศึกษาแบบเอกเทศ ไม่มีความเชื่อมโยงกัน แต่หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้โยงความสัมพันธ์ด้านเนื้อหา แนวคิด วิวัฒนาการของการกำเนิดในแต่ละคัมภีร์ให้เห็นประจักษ์
3. เรียบเรียงออกมาให้เข้าใจง่าย ในรูปแบบของบทสนทนา

Masahiro Shimoda (下田正弘), and Fumihiko Sueki (末木文美士), 73-112 (Tokyo: Shunjūsha, 2011).

³ Shizuka Sasaki (佐々木閑), “แนวโน้มและพัฒนนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนายาน (1),” แปลโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานิโย, *วารสารธรรมธารา* ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8) (มกราคม - มิถุนายน 2562): 1-35.

⁴ Shizuka Sasaki (佐々木閑), “แนวโน้มและพัฒนนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนายาน (2),” แปลโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานิโย, *วารสารธรรมธารา* ปีที่ 5, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 9) (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562): 1-35.

ระหว่างอาจารย์และนักศึกษา จากเหตุการณ์จริงในการเรียนการสอนแบบตัวต่อตัว โดยที่นักศึกษาท่านนี้มีพื้นฐานในเรื่องพระพุทธศาสนาหายานไม่มากนัก อาจารย์จึงได้อธิบายออกมาในรูปแบบที่เข้าใจง่าย แม้ผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ไม่มากนักก็สามารถเข้าใจตามได้

จึงนับเป็นหนังสือที่บอกเล่าเรื่องราวสมมติฐานการกำเนิดของพระพุทธศาสนาหายานทางประวัติศาสตร์ รวมถึงความเชื่อมโยงและวิวัฒนาการด้านแนวคิดที่ซ่อนอยู่ในคัมภีร์มหายานยุคต้น และที่สำคัญแม้ผู้อ่านที่มีพื้นฐานด้านวิชาการพุทธศาสตร์ไม่มากนัก ก็สามารถเข้าใจได้ไม่ยาก ดังนั้น ผู้แปลจึงได้ขออนุญาตทางผู้เขียน ในการแปลและตีพิมพ์ลงในวารสารวิชาการเพื่อเป็นวิทยาทาน จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานแปลบทความวิชาการภาษาต่างประเทศนี้ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การกำเนิด วิวัฒนาการ และแนวคิดของพระพุทธศาสนาหายาน สำหรับคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป เพื่อความเข้าใจในวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมที่เราคุ้นเคย อันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข

อาร์มภพ⁵

สำหรับหนังสือ “วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาที” (別冊 NHK 100分 de 名著) เล่มนี้ อยู่ภายใต้หัวข้อ “พระพุทธศาสนาหายาน” (大乘仏教) ซึ่งการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ มีจุดเริ่มต้นมาจากบทสนทนาระหว่างผู้เขียนเองกับนักศึกษาภาคสมทบท่านหนึ่ง ในรายวิชาที่ผู้เขียนสอนอยู่

⁵ บทนำของผู้เขียนเริ่มตั้งแต่นำหน้า 2

ณ มหาวิทยาลัยฮานาโซโนะ (花園大学) นักศึกษาท่านนี้ เป็นนักศึกษาชายวัย 30 ปีกว่า ทำงานอยู่ที่บริษัทแห่งหนึ่ง หลังจากที่ชั่วโมงเรียนในวันนั้นเสร็จสิ้นลง ได้มาพบผู้เขียนที่ห้องวิจัย และสอบถามผู้เขียนดังต่อไปนี้

“เหตุใดพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น
จึงมีนิกายเกิดขึ้นมากมาย”

ผู้เขียนจึงตอบคำถามไปว่า “เป็นเพราะแต่ละนิกายนับถือคัมภีร์ที่แตกต่างกันออกไป” เมื่อฟังดังนี้ นักศึกษาจึงตั้งคำถามต่อไปว่า “แล้วเหตุใดจึงมีคัมภีร์ที่แตกต่างกันอยู่มากมาย” ผู้เขียนจึงอธิบายว่า “คัมภีร์ทั้งหลายเหล่านี้ ได้สืบทอดมาจากประเทศจีน แต่อย่างไรก็ตาม โดยส่วนมากมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งในประเทศอินเดียได้ให้กำเนิดคัมภีร์ต่างๆ มากมาย และสืบทอดมาถึงประเทศจีนและญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ ทั้งจีนและญี่ปุ่นจึงมีนิกายต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย” แต่ความสงสัยยังไม่ยุติลง “แล้วเหตุใดในประเทศอินเดีย จึงได้มีการให้กำเนิดคัมภีร์ต่างๆ มากมาย” ขณะนั้นเองความคิดหนึ่งได้เกิดขึ้นกับผู้เขียนว่า “คงต้องอธิบายภาพรวมประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่คำสอนของพระศากยมุนีเสียแล้ว” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงได้เปิดการเรียนการสอนแบบตัวต่อตัวเดือนละ 1 ครั้ง รวมทั้งหมด 6 ครั้ง หลังจากที่เริ่มการสอน ปรากฏว่ามีความน่าสนใจอย่างไม่น่าเชื่อ การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้น ผู้สอนมักจะยืนพูดอยู่เพียงฝ่ายเดียว ต่อหน้าผู้เรียนหลายสิบคนหน้าชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนแบบตัวต่อตัวนั้น จะมีคำถามที่คาดไม่ถึงเกิดขึ้น ทำให้มีการต่อขยายบทสนทนาไปเรื่อยๆ จากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง และในแต่ละครั้งของการเรียนการสอน

จะมีความตื่นเต้นควบคู่ไปกับการสนทนาที่เข้าถึงประเด็น ซึ่งสร้างความพึงพอใจให้เกิดขึ้นในการเรียนการสอนนั้น

ด้วยเหตุนี้ เมื่อทางสำนักพิมพ์ NHK ได้เสนอให้ผู้เขียนได้เขียนหนังสือ “วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาที” ผู้เขียนจึงตั้งใจที่จะเรียบเรียงเรื่องราวดังกล่าวออกมาเป็นรูปแบบของหนังสือ ซึ่งการร้อยเรียงบทสนทนาของบุคคล 2 คนให้ออกมาเป็นตัวหนังสือ นั้นนับเป็นเรื่องที่ยากอยู่พอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม ในที่สุดก็สามารถตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือดังที่ปรากฏนี้ได้ สำหรับเนื้อหาภายในเล่ม จะได้อธิบายถึงหลักคำสอนของพระศากยมุนี และไขลักษณะเฉพาะของหลักคำสอนในมหายานที่หลากหลาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนังสือที่ไม่ค่อยมีปรากฏมากนัก ผู้เขียนจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับ “ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องนิกายต่างๆ ในพระพุทธศาสนา”

บทที่ 1 จาก “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” สู่ “พระพุทธศาสนามหายาน”⁶ (ตอนแรก)

พระพุทธศาสนามหายาน ไม่ใช่คำสอนโดยตรงของพระศากยมุนี?

อาจารย์⁷ : มีคำกล่าวที่ว่า “ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีประชากรมากกว่าครึ่ง เป็นผู้ที่ไม่มีศาสนา ไม่ได้นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งเฉพาะ” แต่ถึงกระนั้น ในความเป็นจริง พวกเราก็ดำรงชีวิตโดยมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือสิ่งๆ หนึ่งเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะทางใดก็ทางหนึ่ง

⁶ บทที่ 1 เริ่มจากหน้า 5 เป็นต้นไป

⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 講師 (kōshi) แปลว่า อาจารย์ ผู้สอน ซึ่งในที่นี้หมายถึงตัวผู้เขียน

ทั่วไปผู้ที่กล่าวว่าตน “ไม่นับถือศาสนาใด” แต่ถ้ามีความจำเป็นจะต้องเข้าร่วมพิธีบำเพ็ญกุศลศพของญาติพี่น้องตนเองที่จัดพิธีขึ้นแบบพุทธ ก็สามารรถเข้าร่วมได้โดยไม่ตะขิดตะขวงใจแม้แต่บ่อย หรือการไปเคารพสุสานของบรรพบุรุษในช่วงเทศกาลโอบง⁸ หรือโอะฮิกัง⁹ ซึ่งทำกันเป็นเรื่องปกติ ดังนั้นในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา จึงข้องเกี่ยวกับสิ่งนี้เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับธรรมเนียมหรือพิธีกรรมต่างๆ ดูเหมือนผู้คนจะไม่ค่อยมีความสนใจนักว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอย่างไร มีต้นกำเนิดหรือคำสอนเช่นไร ในกรณีของคุณเป็นอย่างไร คุณรู้จักนิกายที่บ้านของคุณนับถืออยู่หรือเปล่า?

นักศึกษา¹⁰ : ตอนที่ไปร่วมงานบำเพ็ญกุศลของคุณย่าที่เสียชีวิตไป พระที่ท่านมาประกอบพิธีในงานสวดว่า “นะมอะมิตะบุทลี”¹¹ แสดงว่า

⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า お盆 (obon) เป็นเทศกาลเช่นสรวงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ที่เชื่อกันว่าได้กลับมาจากสัมปรายภพ ในช่วงกลางเดือนกรกฎาคมตามปฏิทินจันทรคติ หรือเดือนสิงหาคมตามปฏิทินสุริยคติ เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณกับพระพุทธศาสนา

⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า お彼岸 (ohigan) เป็นเทศกาลไหว้หรือขอขอบคุณบรรพบุรุษ โดยจะจัดขึ้นในช่วงวันที่เวลาในตอนกลางวันและกลางคืนเท่ากัน ซึ่งในแต่ละปีจะมีอยู่ 2 วัน คือ 1 วันในฤดูใบไม้ผลิ (เรียกว่า 春分 (shunbun) ตรงกับวันที่ 21 มีนาคมโดยประมาณ ตามปฏิทินสุริยคติ) และอีก 1 วันในฤดูใบไม้ร่วง (เรียกว่า 秋分 (shūbun) ตรงกับวันที่ 23 กันยายนโดยประมาณ)

¹⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 青年 (seinen) แปลว่า เยาวชน คนหนุ่มสาว แต่ในที่นี้หมายถึงนักศึกษาภาคสมทบชายที่มาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ดังนั้น ผู้แปลจึงขอใช้คำว่า “นักศึกษา” แทนการแปลโดยตรง

¹¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 南無阿弥陀仏 (namu amida butsu)

น่าจะเป็นนิกายโจโดชินชู¹² ไม่สิครับ น่าจะเป็นนิกายโจโดชู¹³ มากกว่า หรือเปล่า? จะว่าไปแล้วก็น่าอายนะครับ ทั้งๆ ที่ผมมีความสนใจในพระพุทธศาสนา แต่นิกายที่บ้านตนเองนับถือกลับไม่รู้

อาจารย์ : มีวัยรุ่นจำนวนไม่น้อยที่บ้านของตนเองเป็นศาสนิกชนของวัดใดวัดหนึ่งตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่กลับไม่ทราบว่าบ้านของตนเองนั้นนับถือนิกายใด ถึงกระนั้น ก็มีความสนใจในพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง อย่างน้อยก็คงเคยได้ยินคำว่า “พระพุทธศานามหายาน” อยู่บ้างใช่ไหม?

นักศึกษา : ครับ พอทราบมาว่า พระพุทธศาสนามีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ “พระพุทธศาสนาหินยาน”¹⁴ และ “พระพุทธศานามหายาน”¹⁵ ส่วนพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาถึงญี่ปุ่น คือ “พระพุทธศานามหายาน” สำหรับ “พระพุทธศาสนาหินยาน” หมายถึง “ยานลำเล็กที่ช่วยเหลือผู้คนได้จำกัด” ส่วน “พระพุทธศานามหายาน” หมายถึง “ยานลำใหญ่ที่ช่วยเหลือผู้คนทั้งหมด” ใช่ไหมครับ?

แปลว่า นมัสการพระอมิตาภพุทธเจ้า

¹² 浄土真宗 (jōdoshinshū) เป็นนิกายหนึ่งที่มีแนวคำสอนเรื่องสุชาวดี โดยมีท่านชินรัน (親鸞 shinran : 1173-1262) เป็นผู้ก่อตั้งนิกาย ในสมัยคะมะคุระ (鎌倉 kamakura) ตอนต้น

¹³ 浄土宗 (jōdoshū) เป็นนิกายหนึ่งที่มีแนวคำสอนเรื่องสุชาวดี โดยมีท่านโฮเนน (法然 hōnen : 1133-1212) เป็นผู้ก่อตั้งนิกาย ในสมัยเฮอัน (平安 heian) ตอนปลายถึงสมัยคะมะคุระ (鎌倉 kamakura) ตอนต้น

¹⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 小乗仏教 (shōjō bukyō) ซึ่งคำว่า 小乘 (shōjō) แปลว่า ยานลำเล็ก

¹⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 大乘仏教 (daijō bukyō) ซึ่งคำว่า 大乘 (daijō) แปลว่า ยานลำใหญ่

อาจารย์ : โดยหลักๆ แล้วไม่ได้มีอะไรผิด แต่อยากจะขออธิบายเพิ่มเติมสักเล็กน้อย “พระพุทธศาสนาหินยาน” ในปัจจุบันมีผู้นับถืออยู่ในประเทศศรีลังกา ไทย กัมพูชา เมียนมา ลาว เป็นต้น

ส่วน “พระพุทธศาสนาหายาน” เป็นพระพุทธศาสนารูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นหลัง “พระพุทธศาสนาหินยาน” กว่า 500 ปี ปัจจุบันมีผู้นับถืออยู่ในเอเชียตะวันออก เช่น ประเทศจีน คาบสมุทรมหาลี ญี่ปุ่น เป็นต้น สำหรับความแตกต่างที่เด่นชัดที่สุดของทั้งสองฝ่าย คือ “พระพุทธศาสนาหินยาน” มีความคิดว่า ผู้ที่จะสามารถบรรลุธรรมได้ จะต้องออกบวชและปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษเท่านั้น แต่สำหรับ “พระพุทธศาสนาหายาน” แม้จะเป็นคฤหัสถ์ ก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน และที่สำคัญ การบรรลุธรรมนั้นมีความสูงส่งกว่าการบรรลุธรรมของ “พระพุทธศาสนาหินยาน” นัก¹⁶

ชื่อเรียก “พระพุทธศาสนาหินยาน” นี้ เป็นชื่อเรียกจากทางฝั่งมหายานในเชิงดูแคลน ดังนั้นในปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาเรียกว่า “พระพุทธศาสนาเถรวาท”¹⁷ แทน แต่อย่างไรก็ตาม “พระพุทธศาสนาเถรวาท” กับพระพุทธศาสนาดั้งเดิมในอดีต มีสิ่งที่แตกต่างกันอยู่มาก ดังนั้นสำหรับพระพุทธศาสนาดั้งเดิมในยุคของพระศากยมุนี

¹⁶ ผู้แปล : แม้การบรรลุธรรมจะมีเป็นระดับชั้น ตั้งแต่พระโสดาบันไปถึงพระอรหันต์ ซึ่งแน่นอนว่าคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนย่อมสามารถบรรลุธรรมในขั้นต้น เช่น พระโสดาบัน เป็นต้นได้ แต่การบรรลุธรรมในที่นี้ ผู้เขียนหมายถึงการบรรลุขั้นสูงสุด โดยที่การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดของ “พระพุทธศาสนาหินยาน” คือ การบรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์ ส่วนการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดของ “พระพุทธศาสนาหายาน” ที่กล่าวว่าสูงส่งกว่านั้น คือ การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง

¹⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 上座部仏教 (jōzabu bukkyō)

จะขอเรียกว่า “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี”¹⁸ แทน

นักศึกษา : พอจะเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ “พระพุทธศานามหายาน” กับ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มีความแตกต่างกันทั้งยุคสมัย ของการกำเนิด และแนวความคิดเกี่ยวกับการบรรลุธรรม แต่ว่า “พระพุทธศานามหายาน” ก็เป็นพระพุทธศาสนาที่พระศากยมุนีท่าน ให้กำเนิดขึ้นด้วยไม่ใช่หรือครับ? ซึ่งถ้าเป็นอย่างนี้ เราก็สามารถคิดได้ว่า หลักคำสอนที่เป็นรากฐานนั้นเหมือนกันด้วยไม่ใช่หรือครับ?

อาจารย์ : ตรงนี้เองที่ค่อนข้างจะมีปัญหา ในหมู่นักบวช¹⁹ มักมีผู้ที่ กล่าวว่่า “แม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในแต่ละนิกายหรือคำสอน แต่ก็มิ เป้าหมายสูงสุดเหมือนกันเพียงหนึ่งเดียว” แต่ในความเป็นจริง “พระพุทธ ศาสนาของพระศากยมุนี” กับ “พระพุทธศานามหายาน” ที่ชาวญี่ปุ่น เรานับถือนั้น มีเนื้อหาของหลักคำสอนที่แตกต่างกัน ดังนั้นเราควรคิดว่า “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ที่มีมาแต่เดิมนั้น ได้มีผู้ที่เพิ่มเติม ปรับปรุงเข้าไปในภายหลัง จนเป็นพระพุทธศาสนาที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งต่อมาได้เผยแพร่เข้ามาที่ประเทศญี่ปุ่นหรือจีนนั้น คือ “พระพุทธศาสนา มหายาน”

นักศึกษา : อาจารย์พูดได้น่าตกใจมากเลยนะครับ และจากที่ อาจารย์ได้กล่าวมานี้ อาจารย์กำลังจะบอกว่า “พระพุทธศานามหายาน ไม่ได้เป็นคำสอนที่ถูกต้องของพระศากยมุนี เป็นของปลอม” ซึ่งถ้าเป็น

¹⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 釈迦の仏教 (shaka no bukyō)

¹⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 坊さん (obōsan) ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียก นักบวชในพระพุทธศาสนาของประเทศญี่ปุ่น

เช่นนี้จริงๆ การจะต้องมานั่งเรียน “พระพุทธศาสนาหายาน” ก็ดูจะไม่มี
ความหมายไม่ใช่หรือครับ?

อาจารย์ : อย่าเพิ่งเข้าใจผิดนะครับ ผมไม่ได้มีความคิดที่จะมา
คุยกันเรื่องที่ว่า ฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด หรือมีความคิดที่จะปฏิเสธ “พระพุทธ-
ศาสนาหายาน” แต่อย่างไร เพราะความจริงที่ว่า ไม่ว่าจะ เป็นคำสอนของ
ฝ่ายใดก็ตาม ก็มีพลังที่จะช่วยเหลือผู้คนให้พ้นจากความทุกข์ได้เช่นกัน
สมมติว่า “พระพุทธศาสนาหายาน” เป็นแนวคำสอนที่ตื่นเงินและ
บิดเบือนคำสอนของพระศากยมุนีแล้ว คงยากที่จะมีผู้นับถือมายาวนาน
เช่นนี้ คงจะต้องสาบสูญไปตั้งแต่ในอดีตอย่างแน่นอน

นักศึกษา : นั้นหมายความว่า การที่ “พระพุทธศาสนาหายาน”
ได้รับการนับถือจากชาวญี่ปุ่นมาจนกระทั่งถึงในปัจจุบัน จะต้องมีส่วนเหตุ
หรือเหตุผลบางประการใช่ไหมครับ?

อาจารย์ : เป็นเช่นนั้นครับ เพียงแต่มุมมองเชิงประวัติศาสตร์ที่ว่า
“พระพุทธศาสนาหายานเป็นศาสนาเฉพาะตัวที่มีความแตกต่างกับ
คำสอนดั้งเดิมของพระศากยมุนี” จะต้องมียุคในใจก่อนในเบื้องต้น
จากนั้นเราค่อยมาดูกันว่า “พระพุทธศาสนาหายานเป็นศาสนาอย่างไร
และพยายามที่จะสื่ออะไรกับพวกเราในปัจจุบัน”

แม้ว่า “พระพุทธศาสนาหายาน” จะมีความแตกต่างกับ “พระพุทธ-
ศาสนาของพระศากยมุนี” ก็ตาม แต่ก็มีความหมายอย่างยิ่งในการ
ศึกษา ซึ่งการศึกษาถึงความแตกต่างระหว่าง “พระพุทธศาสนาหายาน”
และ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” นั้นเพื่อให้รู้ว่า ทำไมคำสอนที่

แตกต่างกันจึงถือกำเนิดขึ้น และจะนำไปสู่ความแจ่มแจ้งในเรื่อง “คุณค่าของการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนามหายาน” ซึ่งเป็นสิ่งที่อยากจะให้เข้าใจถึงความคิดของผมในลักษณะนี้ก่อนในเบื้องต้น แล้วเราจะได้อะไรบ้าง พวกกันในลำดับต่อไป

“พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มีแนวคิดที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน”

อาจารย์ : คราวนี้เราลองมาดูกันว่า “พระพุทธศาสนามหายาน” กับ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มีจุดใดที่แตกต่างกันอย่างเป็นรูปธรรม มาเริ่มต้นที่คำสอนดั้งเดิมของพระศากยมุนีก่อน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วเมื่อสักครู่นี้ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ได้ให้ความสำคัญกับการออกบวชประพฤติปฏิบัติธรรม²⁰ นั่นคือ “ผู้ที่จะสามารถเข้าถึงความสุขสงบ²¹ ที่แท้จริงได้คือ ผู้ที่ออกบวชแล้วตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อขจัดกิเลส²² อันเป็นสาเหตุของความทุกข์เท่านั้น” ในที่นี้ได้กล่าวถึง “การออกบวช”²³ ซึ่งหมายเอาการสละสมบัติและครอบครัว เข้ามาอยู่ในหมู่ของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า “หมู่สงฆ์”²⁴ และมีวิถีชีวิตในการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด

²⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 出家修行 (shukke shukyō)

²¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 安楽 (anraku)

²² 煩惱 (bonnō) เป็นกระบวนการทำงานอย่างหนึ่งของใจ ที่ทำให้กายและใจของมนุษย์เกิดการสั่นคลอนและเป็นทุกข์ เช่น ความยึดมั่นถือมั่น (執著 shūjaku) ความโลภ (欲望 yokubō) ความโกรธ (怒り ikari) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงคำว่า “กิเลส 108” หรือ “กิเลส 84000” เป็นต้นอีกด้วย

²³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 出家 (shukke)

²⁴ サンガ (sanga) คือ “หมู่สงฆ์ในพระพุทธศาสนา” แต่เดิมนั้นมาจาก

โดยมุ่งเน้นการเจริญสมาธิภาวนา²⁵ ตั้งแต่เข้าจรวดเย็น และในหมู่สงฆ์นั้น ได้ตั้งตัวจากการประกอบอาชีพต่างๆ แม้การเพาะปลูกก็ไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตนั้น จึงเป็นปัจจัยที่ได้รับมาจากผู้คนในสังคมทั่วไป

นักศึกษา : เมื่อได้ฟังว่าผู้ที่ออกบวชไม่มีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพแล้ว รู้สึกว่าเป็นอะไรที่มีเสน่ห์เหมือนกัน แต่การสละวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีในขณะนี้ทั้งหมด ก็เป็นสิ่งที่ค่อนข้างยากเหมือนกันนะครับ นั่นแสดงว่าสิ่งที่รออยู่เบื้องหน้าของการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดที่เรียกว่า “ความสุขสงบที่แท้จริง”²⁶ เป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมขนาดนั้นเลยหรือครับ?

อาจารย์ : “ความสุขสงบที่แท้จริง” ที่พระศากยมุนีตรัสถึงนี้ หมายเอาการบรรลุธรรมเข้าถึง “นิพพาน”²⁷ ซึ่งหมายถึง การขจัดเสียซึ่งกิเลสทั้งปวงที่อยู่ในใจของตนเอง และในขณะเดียวกันก็มีผลทำให้ไม่ต้อง

ภาษาสันสกฤต (ผู้แปล : คือคำว่า สงฺฆ) ที่หมายถึง “หมู่ชน” หรือ “สมาคม” ซึ่งใช้อักษรจีน (คันจิ) ว่า 僧伽 (sōgya) เป็นคำเลียนเสียง (音写 onsha) หรือในบางครั้งก็ใช้เพียงอักษรเดียว คือ 僧 (sō) ในปัจจุบันมักใช้คำว่า 僧 (sō) นี้โดยหมายเอาพระหรือนักบวชเพียงรูปเดียว แต่ในความหมายดั้งเดิมนั้น เป็นคำที่หมายเอา “หมู่สงฆ์” (ผู้แปล : คล้ายกับการใช้คำว่า “พระสงฆ์” ในประเทศไทย ซึ่งมักหมายเอาพระภิกษุเพียงรูปเดียว แต่ในความหมายดั้งเดิมนั้น หมายถึง “หมู่สงฆ์” นั่นเอง)

²⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 冥想 (meisō)

²⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 真の安楽 (ma no anraku)

²⁷ 涅槃 (nehan) เป็นคำเลียนเสียงของภาษาอินเดียโบราณ ซึ่งภาษาสันสกฤตใช้คำว่า นิรวาณ

กลับมาเกิดใหม่ในโลกนี้อีก

ในพระพุทธศาสนา “ภพภูมิ”²⁸ ประกอบด้วยภพภูมิทั้ง 5 ได้แก่ “เทวดา²⁹ มนุษย์³⁰ สัตว์เดรัจฉาน³¹ เปรต³² สัตว์นรก³³ (ในยุคหลังได้มาเพิ่มเติม “อสุร”³⁴ เข้าไป รวมเป็น 6 ภพภูมิ) ซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายต่างเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพภูมิทั้ง 5 หรือ 6 นี้ ถ้าสั่งสมกรรมดี³⁵ ย่อมได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีกว่า แต่ถ้าสร้างกรรมชั่ว³⁶ ก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ซึ่งการเวียนเกิดเวียนตายในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า “สังสารวัฏ”³⁷ และ “นิพพาน” ก็คือการหยุดวงจร “สังสารวัฏ” ด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า³⁸

²⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 世界 (sekai) โดยทั่วไปจะหมายถึง “โลก” ที่เราอาศัยอยู่ แต่ในบางครั้งก็หมายถึง “จักรวาล” หรือ “วงการ” แต่ในบริบทนี้ ผู้เขียนใช้คำว่า 世界 (sekai) ในการอธิบายถึง “ภพภูมิ” ดังนั้น ผู้แปลจึงแปลว่า “ภพภูมิ” เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน

²⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 天 (ten)

³⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 人 (nin)

³¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 畜生 (chikushō)

³² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 餓鬼 (gaki)

³³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 地獄 (jigoku)

³⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 阿修羅 (ashura)

³⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 善行 (zengyō)

³⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 悪行 (akugyō)

³⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 輪廻 (rinne) (ดูแผนภูมิในหน้าถัดไป)

³⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 仏道 (butsudō)

นักศึกษา : ถ้าจะต้องไปเกิดในนรกหรือเป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็คงไม่สู้ดีนัก แต่ถ้าได้มาเกิดเป็นมนุษย์ต่อไปเรื่อยๆ ก็ดูจะไม่เลวนะครับ และสังสารวัฏนี้ก็รับประกันการเวียนเกิดการเวียนตายอันเป็นนิรันดร์เสียด้วย ก็ดูจะเป็นสิ่งที่ดีไม่ใช่หรือครับ?

อาจารย์ : คิดว่าคงมีหลายคนที่มีทัศนคติเชิงบวกในเรื่องสังสารวัฏนี้เช่นเดียวกับคุณ แต่ในทางพุทธศาสนากลับไม่ได้คิดเช่นนั้น พระศากยมุนีได้ทรงสรุปว่า “ชีวิตเป็นทุกข์” ดังนั้น การที่อยู่ในวงจรสังสารวัฏไปเรื่อยๆ จึงหมายถึง การมีความทุกข์ไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุดด้วยเหตุนี้ การเข้าสู่ภูมิที่ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป จึงเป็นความสุขสงบที่ไม่มีสิ่งใดยิ่งกว่า

ภพภูมิทั้ง 5 (6)

สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิใดภพภูมิหนึ่ง

เทวดา	มนุษย์	(อสุร)	สัตว์เดรัจฉาน	เปรต	สัตว์นรก
		เทวดาหมู่หนึ่งที่มีใจ	สัตว์ต่างๆ เช่น วัว ม้า	หมู่สัตว์ที่ทนทุกข์	หมู่สัตว์ที่ทนทุกข์
หมู่เทวดา	มนุษย์	โกธแค้น	ปลา แมลง	ทรมาน	ทรมาน
				อย่างต่อ เนื่องด้วย ความ หิวโหย	อย่างต่อ เนื่อง ไม่ หยุดหย่อน

นักศึกษา : แล้วการประพฤติปฏิบัติธรรมที่จำเป็นในการหยุดวงจรสังสารวัฏและเข้าถึงนิพพาน ที่เป็นรูปธรรมนั้นต้องทำอะไรครับ?

อาจารย์ : สิ่งที่ทำให้เราต้องอยู่ในวงจรสังสารวัฏ คือ แรงขับเคลื่อนของ “กรรม”³⁹ ซึ่งแรงขับเคลื่อนนี้ถูกสร้างขึ้นโดย “กิเลส” นั่นเอง ดังนั้น การขจัดกิเลสให้หมดไปด้วยกำลังความสามารถของตนเองด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรมจึงถือเป็นเรื่องพื้นฐาน และเพื่อการนี้ เราจึงจำเป็นต้องเข้าใจสภาวะของใจอย่างถูกต้อง ด้วยการฝึกฝนอบรมใจให้รวมเป็นหนึ่ง⁴⁰ และค่อยๆ ขจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป ดังนั้น การหลีกออกจากรูปแบบการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ดังที่เคยเป็น มาสู่วิถีชีวิตที่มุ่งเน้นการประพฤติปฏิบัติธรรม กล่าวคือ การเข้าสู่วิถีชีวิตของนักบวชนั่นเอง

สรุปความว่า จุดเด่นสำคัญที่เป็นลักษณะเฉพาะของ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” คือ การไม่แสวงหาความช่วยเหลือจากอานูภพภายนอก แต่ทว่าเป็น “การแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ด้วยพลังกำลังของตนเอง” ดังนั้น “ตนจึงเป็นที่พึ่งของตนเอง” ขอให้สิ่งนี้อยู่ในใจก่อนในเบื้องต้น

**“พระพุทธศาสนามหายาน” มีแนวคิดที่ว่า
“อานูภพเหนือธรรมชาติภายนอกเป็นที่พึ่งแห่งตน”**

อาจารย์ : ต่อจากนี้ เราจะลองมาดูถึงแนวคิดของ “พระพุทธศาสนามหายาน” กันบ้าง “พระพุทธศาสนามหายาน” ก็มีแนวคิดในเรื่อง

³⁹ 業 (gō) เป็นคำแปลของคำว่า “กรรม” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง “การกระทำ” หรือ “กิจกรรม”

⁴⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 精神集中 (seishin shūchū)

“นิพพาน” ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของการเวียนว่ายตายเกิดว่าเป็นเป้าหมาย
เฉกเช่นเดียวกับ “พระพุทธานามหายานของพระศากยมุนี” แต่สิ่งที่แตกต่างกัน
คือ “วิธีการเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายนั้น”

“พระพุทธานามหายานของพระศากยมุนี” มีแนวคิดที่ว่า การขจัดกิเลสนั้น
ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมตนเอง⁴¹ ในขณะที่ “พระพุทธานามหายาน”
มีแนวคิดที่ว่า สิ่งที่ช่วยตนเองได้นั้น ไม่ได้มาจากกำลังความสามารถ
ของตนเอง แต่มาจาก “อานุภาพภายนอก” โดยมีสมมติฐานที่ว่า จะต้อง
ผู้มีอานุภาพภายนอกหรือมีอำนาจเหนือธรรมชาติคอยช่วยเหลือตนเองอยู่

เมื่อเป็นเช่นนี้ การสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับอำนาจ
เหนือธรรมชาตินั้น ย่อมมีความสำคัญมากกว่าการออกบวชประพฤติ
ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด และแน่นอนว่า เมื่อการบรรลุธรรมสามารถมีได้
ด้วยการอาศัยอานุภาพภายนอก ย่อมทำให้ความหมายหรือความสำคัญ
ของ “หมู่สงฆ์” ที่เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลต่อการฝึกฝนอบรมตนเองนั้นหมดไป
ดังนั้น “พระพุทธานามหายาน” จึงมีแนวความคิดต่อมาว่า “แม้คฤหัสถ์
ผู้ครองเรือน ก็สามารถดำเนินอยู่บนเส้นทางของการบรรลุธรรมได้เช่นกัน”

นักศึกษา : จากสิ่งที่อาจารย์ได้พูดถึง ดูเหมือนว่า “พระพุทธานาม
หายาน” จะมีเรื่องของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ แต่ “พระพุท
ธานามหายานของพระศากยมุนี” แทบจะไม่มีเรื่องของพลังอำนาจเหนือ
ธรรมชาตินี้อยู่เลยนะครับ สำหรับตัวผม ถ้าพูดถึงศาสนา ไม่ว่าจะ
มากหรือน้อยก็ต้องมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ
ที่ก้าวข้ามปัญญาสามารถของมนุษย์เสมอไป

⁴¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 自己鍛錬 (jiko tanren)

อาจารย์ : ครั้น เรื่องนี้อาจจะอยู่นอกเหนือความคาดหมายสักหน่อย แต่จริงๆ แล้วพระพุทธศาสนาดั้งเดิมนั้น ถ้ามัดเรื่อง “สังสารวัฏ” หรือเรื่อง “กรรม” ออกเสียแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นหลักคำสอนที่เป็นเหตุเป็นผลหรือเป็นตรรกะจริงๆ ซึ่งจะไม่มีการวางปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติหรือพระผู้ช่วยให้รอดแต่อย่างใด กล่าวคือ ใจความสำคัญของ “พระพุทธศาสนาของพระศากยमुณี” เป็นการแสดงถึง “กระบวนการที่ทำให้เกิดทุกข์” และ “วิธีการที่ทำให้ทุกข์นั้นหมดไป” เมื่อเป็นเช่นนี้ เราอาจกล่าวได้ว่า “พระพุทธศาสนาพุทธนิกาย” ที่ยอมรับการมีอยู่ของอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ดูจะเป็น “ศาสนาที่เหมือนศาสนา” มากกว่า “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุณี”

นักศึกษา : แม้จะกล่าวว่า การพึ่งพาลังอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถทำให้บรรลุนิพพานได้ก็ตาม แต่ก็คงไม่ได้หมายความว่า เราไม่ต้องทำอะไรเลยใช่ไหมครับ แล้วแท้ที่จริง “พระพุทธศาสนาพุทธนิกาย” อธิบายว่าเราควรทำอะไรหรือครับ?

อาจารย์ : สำหรับในเรื่องนี้ เราจะคุยกันโดยละเอียดในภายหลัง แต่ถ้าจะให้กล่าวโดยสรุปก็คือ การมีความเคารพในพระพุทธรูปทั้งหลาย หรือสวดสาธยายพระสูตร โดยที่ยังคงดำเนินชีวิตอยู่ด้วยการทำความดีตามปกติในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง เพียงเท่านี้ก็เพียงพอแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ “พระพุทธศาสนาพุทธนิกาย” จึงกล่าวว่า แม้จะมีวิถีชีวิตแบบคฤหัสถ์ก็สามารถดำเนินอยู่บนเส้นทางแห่งการบรรลุนิพพานได้เช่นกัน

นักศึกษา : ดูแล้วง่ายอย่างไม่น่าเชื่ออะครับ ถ้าเป็นอย่างนี้ แม้ตัวผมเองก็น่าจะสามารถทำได้ แล้วใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ที่มีแนวคิดเรื่องการออกบวชประพาศปฏิบัติธรรมเป็นพื้นฐานนั้น ไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับ “การประพาศปฏิบัติธรรมของคฤหัสถ์” อยู่บ้างหรือครับ?

อาจารย์ : แน่แน่นอนว่าคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ย่อมมีปรากฏอยู่ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” และคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมีหน้าที่ในการทำนุบำรุงนักบวช ด้วยการถวายเสนาสนะและภัตตาหารแก่หมู่สงฆ์ ซึ่งในจุดนี้ไม่ว่าจะเป็น “พระพุทธศาสนาพุทธ” หรือ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” เป็นสิ่งที่มีอยู่เหมือนกัน เพียงแต่มีแนวความคิดที่แตกต่างกัน

สำหรับ “พระพุทธศาสนาพุทธ” กุศลกรรมที่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนกระทำในแต่ละวันนั้น เชื่อมโยงกับการบรรลุนิพพาน แต่สำหรับ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” กุศลกรรมของของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เชื่อมโยงเพียงอานิสงส์ในทางโลกเท่านั้น อานิสงส์ในทางโลกที่ว่านี้ คือ การมีรูปสมบัติที่ประณีต มีโภคสมบัติที่พร้อมพร้อม หรือการได้ไปบังเกิดใน “สวรรค์” ซึ่งเป็นหนึ่งในวงจรของสังสารวัฏ

กล่าวคือ ใน “พระพุทธศาสนาพุทธ” คฤหัสถ์ทั้งหมดมีเป้าหมายที่เหมือนกันในเรื่อง “การบรรลุนิพพาน” แต่ในขณะที่ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มีแนวคิดในเรื่องระดับเป้าหมายสำหรับนักบวชและคฤหัสถ์ที่แตกต่างกัน

พุทธประวัติของพระศากยมุนี และกระบวนการกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนา

นักศึกษา : มาถึงตรงนี้ พอจะเข้าใจได้ว่า “พระพุทธศาสนามหายาน” มีความแตกต่างกับ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” แต่ทำไม “พระพุทธศาสนามหายาน” ที่มีความแตกต่างอย่างมากกับคำสอนของพระศากยมุนี จึงสามารถกำเนิดขึ้นได้ นี่เป็นเรื่องที่น่าสงสัยจริงๆ

อาจารย์ : ใช่ครับ ถ้าล้าฟังเป็นเพียงความแตกต่างกันเล็กๆ น้อยๆ ในเรื่องการอธิบายคำสอน ก็คงจะไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร แต่ถึงขั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในเรื่องวิธีการที่ทำให้หลุดพ้น แล้วยังสามารถทำให้คงอยู่ในฐานะของ “พระพุทธศาสนา” เหมือนกันได้นั้น เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจจริงๆ

ต่อจากนี้ไป เราจะได้พูดถึง “สาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนามหายานถือกำเนิดขึ้น” แต่ก่อนหน้านั้น เราจะมาลองทบทวนถึง “พุทธประวัติของพระศากยมุนี” และ “กระบวนการกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนา” กันโดยสังเขปก่อน ซึ่งถ้าเป็นผู้ที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนา ก็คงจะทราบเป็นอย่างดีอยู่แล้ว แต่ในเรื่องนี้มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการกำเนิดของ “พระพุทธศาสนามหายาน” ดังนั้นขอให้คิดเสียว่าเป็นการทบทวนนะครับ

ศาสดาผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา คือ พระศากยมุนี สิ่งนี้เราทราบกันเป็นอย่างดีแล้ว พระนามที่แท้จริงของพระศากยมุนี คือ “โคตมสิทฺถัตถะ” ประสูติมาในฐานะของเจ้าชายแห่งศากยวงศ์⁴² บริเวณ

⁴² 釈迦族 (shakazoku) เป็นชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณทางตอนใต้ของประเทศเนปาล ซึ่งอยู่ใกล้กับเขตชายแดนของอินเดียในปัจจุบัน มีกรุงกบิลพัสดุ์เป็น

ทางตอนเหนือของอินเดีย (ปัจจุบัน คือ ประเทศเนปาล) เมื่อราว 2500 ปีที่ผ่านมา เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงมีชีวิตที่สุขสบาย เมื่อทรงเจริญวัยขึ้น ได้ทรงทราบถึงความทุกข์ของการแก่ การเจ็บ การตาย ดังนั้นเมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา จึงทรงมุ่งแสวงหาวิธีการดำเนินชีวิตใหม่ ด้วยการออกบวช

ในช่วงแรก ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา มีการอดอาหารเป็นต้น เพราะทรงมีดำริว่า การทรมานร่างกายอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุทำให้ความทุกข์ในใจหมดสิ้นไป แต่แล้วในที่สุดก็ทรงทราบว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยานั้น ไม่สามารถทำให้ความทุกข์ในใจหมดไปได้ จึงทรงหันไปบำเพ็ญเพียรทางจิต และได้ตรัสรู้ธรรมเมื่อพระชนมายุได้ 35 พรรษา จากการเจริญสมาธิภาวนาใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์⁴³ ภายหลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ พร้อมกับพระสาวก และได้ทรงเทศนาสั่งสอนแก่มหาชนทั้งหลาย ตราบกระทั่งพระองค์ปรินิพพานเมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา ซึ่ง “คำสอน” ที่พระองค์ทรงเทศนาในเวลานั้น เป็นพื้นฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

นักศึกษา : ตอนแรกผมนึกว่า พระศากยมุนีจะทรงบำเพ็ญเพียร โดยให้น้ำตกที่เย็นเฉียบตกใส่ ไม่ดื่มไม่กินเป็นเวลาหลายวัน เดินอยู่บนภูเขา จนกระทั่งในที่สุดก็สามารถตรัสรู้ธรรม เหมือนกับผู้บำเพ็ญเพียรของชุกเกนโด⁴⁴ เป็นครั้งแรกที่ได้ยินว่า พระองค์ทรงปฏิเสธการบำเพ็ญทุกรกิริยา

เมืองหลวง แต่ในช่วงพุทธปรินิพพานของพระศากยมุนี ได้เสียดูให้กับแคว้นโกศล

⁴³ 菩提樹 (bodaiju) พระศากยมุนีทรงตรัสรู้ใต้ต้นอัสวตถ์ ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พุทธคยา (ปัจจุบันคือ รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย) ด้วยเหตุนี้ ต้นไม้ต้นนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “ต้นโพธิ์” (菩提 bodai) เป็นคำเลียนเสียงของคำว่า “โพธิ” (บรรลุธรรม) ในภาษาสันสกฤต

⁴⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 修驗道 (shugendō) เป็นนิกายหนึ่งใน

แล้วพระศากยมุนีก็คงจะรวบรวมคำสอนและแนวคิดของพระองค์เอง
ในลักษณะของคัมภีร์ ตั้งแต่พระองค์ทรงมีพระชนมชีพอยู่ใช่ไหมครับ?

อาจารย์ : ในสมัยนั้น วัฒนธรรมในการบันทึกด้วยตัวอักษรยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ดังนั้น คำสอนของพระศากยมุนีจึงได้รับการเก็บรักษาไว้โดยการทรงจำของผู้ฟังเอง ด้วยเหตุนี้ ถ้าพระศากยมุนีปรินิพพานไปและความทรงจำของผู้คนเหล่านั้นสูญสิ้น ย่อมทำให้คำสอนของพระองค์สูญหายไปจากโลกนี้ชั่วคราว พระสาวกทั้งหลายผู้เกรงว่าเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้น จึงได้มีดำริที่จะรวบรวมคำสอนของพระศากยมุนีจากความทรงจำ เพื่อจะได้ส่งต่อไปสู่อนุชนรุ่นหลัง โดยที่พระอานนท์⁴⁵ คือพระสาวกผู้ที่สามารถทรงจำคำสอนได้มากที่สุด ดังนั้น เมื่อพระศากยมุนีได้ทรงดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์จึงได้แสดงคำสอนของพระศากยมุนีตามที่ตนเองได้ยินได้ฟังมาเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงมีพระชนมชีพอยู่ต่อหน้าพระสาวก 500 รูปที่มาประชุมรวมกัน และพระสาวกทั้งหมดก็ได้ทรงจำคำสอนทั้งหลายเหล่านั้น

พระพุทธศาสนาที่มีเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น มีการผสมผสานแนวคิดระหว่างวัชรยานและชินโต นักบวชของนิกายนี้ จะมุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าเขาลำเนาไพรอย่างยิ่งยวด เช่น การเดินในป่าเขาอย่างต่อเนื่อง งดการดื่มการกินเพื่อเป้าหมายในการบรรลุธรรม

⁴⁵ 阿難 (アーナンダ ānanda) เป็นพระภิกษุ (ลูกพี่ลูกน้อง) ของเจ้าชายสิทธัตถะ และเป็น 1 ใน 10 มหาสาวกของพระศากยมุนี (ผู้เขียน : ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เราจะได้พบเห็นคำว่า “อสีติมหาสาวก” ซึ่งมีจำนวน 80 รูป แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “อสีติมหาสาวก” นี้ไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เช่น รัมมปทัฏฐกถา (อรรถกถาธรรมบท) เป็นต้น) เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระศากยมุนีถึง 25 ปีก่อนพุทธปรินิพพาน เป็นผู้ได้รับฟังพระธรรมเทศนามากที่สุด จึงได้ชื่อว่าเป็น “พหูสูต” เป็นผู้มีความจำเป็นเลิศ

ในภายหลัง เมื่อพระสาวกทั้งหลายได้ขยายไปยังดินแดนต่างๆ ของอินเดีย ก็ยังคงใช้วิธีการแบบ “มุขปาฐะ”⁴⁶ ในการแผ่ขยายคำสอนไปยังอนุชนรุ่นต่อไป จนกระทั่งหลายร้อยปีผ่านไป เมื่อวัฒนธรรมในการบันทึกด้วยตัวอักษรได้แพร่หลายในอินเดีย จึงได้มีการบันทึกคำสอนของพระศากยมุนีเป็นลายลักษณ์อักษร และเป็นจุดเริ่มต้นของ “พระสูตร” นั้นเอง

พระสูตรใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” : พระสูตรยุคต้น ⁴⁷	
พระสูตรยุคต้นภาษาบาลี	พระสูตรยุคต้นที่ถูกแปลเป็นภาษาจีนโบราณ
“นิกาย”	阿含經 (agonkyō ผู้แปล : อาคม)
ทีฆนิกาย (長部 chōbu) พระสูตรขนาดยาว 34 พระสูตร	長阿含經 (jō agonkyō ผู้แปล : ทีฆภาค) ประกอบด้วย 30 พระสูตร
มัชฌิมนิกาย (中部 chūbu) พระสูตรขนาดกลาง 152 พระสูตร	中阿含經 (chū agonkyō ผู้แปล : มัชฌิมภาค) ประกอบด้วย 222 พระสูตร
สังยุตตนิกาย (相應部 sōōbu) พระสูตรขนาดสั้น-กลาง 2872 พระสูตร	雜阿含經 (zō agonkyō ผู้แปล : สังยุตตภาค) ประกอบด้วย 1362 พระสูตร

⁴⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 口伝 (kuden)

⁴⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 原始經典 (genshi kyōten)

พระสูตรใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” : พระสูตรยุคต้น (ต่อ)	
อังกุตรนิกาย (増支部 zōshibu)	増—阿含經 (zōitsu agonkyō) ผู้แปล : เอโกตตราคม
พระสูตรขนาดสั้น 2308 พระสูตร	ประกอบด้วย 471 พระสูตร
ขุททกนิกาย (小部 shōbu) พระสูตรต่างๆ 15 คัมภีร์	-

- ขุททกปาฐะ
- ธรรมบท (法句經 hokkukyō)
- อุกทาน
- อิติวุตตกะ
- สุตตนิบาต (經集 kyōshū)
- วิมานวัตถุ
- เปตวัตถุ
- เถรคาถา
- เถรีคาถา
- ชาดก
- นิตเทส
- ปฏิสัมภิตามรรค
- อปทาน
- พุทธวงศ์
- จริยาปิฎก

สาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายตัวออกไป?

นักศึกษา : ประเทศอินเดียในยุคนั้น นอกเหนือจากพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีศาสนาอื่นอยู่อีกหรือไม่ครับ?

อาจารย์ : ประเทศอินเดียในยุคของพระศากยมุนี มีศาสนาที่ฝังรากลึกอยู่ นั่นคือ “ศาสนาพราหมณ์”⁴⁸ ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ได้นับถือใน

⁴⁸ バラモン教 (baramonkyō) หรือ “ศาสนาพราหมณ์” เป็นศาสนาที่บูชาคัมภีร์ “พระเวท” โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีประวัติความเป็นมาคือ ชาวอารยันได้เข้ามาสู่อินเดียเมื่อราว 1500 ปีก่อนคริสต์ศักราช ต่อมาได้เคลื่อนลงมาและปักหลักที่ลุ่มแม่น้ำสินธุ ก่อตั้งระบบ “วรรณะ” โดยมี “พราหมณ์”

ศาสนาพราหมณ์นี้ (ศาสนาพราหมณ์นี้เอง คือ ต้นกำเนิดของ “ศาสนาฮินดู” ในปัจจุบัน) แต่ทว่าเมื่อพระศากยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ไม่นาน พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปทั่วอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญของศาสนาพราหมณ์

นักศึกษา : พระพุทธศาสนา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นศาสนาใหม่ศาสนาหนึ่งเล็กๆ กลับสามารถเอาชนะศาสนาที่มีมาก่อน อีกทั้งยังแผ่ขยายได้อย่างรวดเร็ว นับเป็นเรื่องที่อัศจรรย์เหมือนกันนะครับ แล้วสาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วอินเดีย คืออะไรครับ?

อาจารย์ : หลังจากที่พระศากยมุนีปรินิพพานได้ราว 100-200 ปี ช่วงกลางศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล “พระเจ้าอโศก”⁴⁹ ซึ่งเป็นกษัตริย์

เป็นวรรณะสูงสุด และมี “ศูทร” ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองเดิมอยู่ในวรรณะต่ำที่สุด รวมถึงก่อตั้ง “ศาสนาพราหมณ์” ที่มีแนวคิดในเรื่องการเช่นสรวงบูชาต่างๆ ในเวลาต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและมีความเจริญรุ่งเรือง แต่ศาสนาพราหมณ์กลับเสื่อมถอยลง ดังนั้น เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากวรรณะศูทร ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่เคยถูกกีดกันให้ออกจากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ศาสนาพราหมณ์จึงปรับเปลี่ยนรูปแบบแนวคิดใหม่ โดยรับความเชื่อต่างๆ ของท้องถิ่นเข้ามา จนกระทั่งกลายมาเป็น “ศาสนาฮินดู” ในที่สุด

⁴⁹ アшоーカ王 (ashōka) ขึ้นครองราชย์ในช่วงกลางศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าจันทรคุปต์ ผู้เป็นปฐมกษัตริย์ได้สถาปนาราชวงศ์เมารยะขึ้นจากนั้น พระเจ้าอโศก ผู้เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์ ได้รวบรวมประเทศ (เวินดินแดนทางตอนใต้สุด) ให้เป็นหนึ่งเดียว ทำให้ราชวงศ์เมารยะมีความเจริญรุ่งเรืองมากในยุคนั้น แต่ทว่า พระองค์ได้ทรงโทมนัส (สลดใจ) กับเหตุการณ์การสู้รบจึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงนำ “ธรรมะ” มาเป็นหลักในการบริหารปกครองบ้านเมือง อีกทั้งมีตำนานที่ได้กล่าวถึงการส่งพระโอรสไปเผยแผ่ยัง

องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์เมารยะ ผู้รวบรวมแผ่นดินอินเดียให้เป็นปึกแผ่น ได้ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ผมคิดว่าสาเหตุนี้น่าจะเป็นสาเหตุประการแรก ที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วอินเดีย

นักศึกษา : อาจารย์หมายถึง พระเจ้าอโศกทรงบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของประเทศ และทรงบังคับให้ประชาชนทั้งหลายว่า “จงนับถือพระพุทธศาสนา” อย่างนั้นหรือครับ?

อาจารย์ : ถ้าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ก็คงพอจะเข้าใจได้ แต่ความเป็นจริงแล้ว พระเจ้าอโศกไม่ได้ทรงบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของประเทศ หรือทรงบังคับให้ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาแต่อย่างไร โดยได้มีการค้นพบ “จารึกพระเจ้าอโศก”⁵⁰ ซึ่งได้บันทึกพระราชกระแสนของพระองค์ลงบนศิลาหรือเสาหิน โดยมีใจความตอนหนึ่งที่แสดงถึงความที่พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ว่า “พระองค์ทรงเป็นอุบาสก⁵¹ (คฤหัสถ์ผู้มีศรัทธา) ในพระพุทธศาสนา” แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อความที่แสดงว่า “พระองค์ทรงให้การคุ้มครองศาสนิกชนของทุกๆ ศาสนา”

ศรีลังกาอีกด้วย

⁵⁰ アショカ王碑文 (ashōkaō hibun) พระเจ้าอโศกได้ทรงนำ “ธรรมะ” มาเป็นหลักในการบริหารปกครองบ้านเมือง และเพื่อให้ประชาชนได้ทราบถึงความนั้น จึงได้ทรงให้บันทึกพระราชกระแสนของพระองค์ลงบนศิลาหรือเสาหิน ซึ่งมีหลงเหลือมาถึงปัจจุบันกว่า 40 พระราชกระแสน “จารึกพระเจ้าอโศก” นี้ได้บันทึกเรื่องราวในยุคนั้นไว้โดยละเอียด จึงนับเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ชั้นเยี่ยมในการอธิบายประวัติศาสตร์อินเดียโบราณและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

⁵¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 優婆塞 (ubasoku) ซึ่งเป็นคำเลียนเสียงของคำว่า “อุบาสก” ในภาษาบาลีและสันสกฤต

ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์หรือแม้กระทั่งศาสนาใหม่อื่นๆ ซึ่งเราจะไม่พบข้อความที่ใดเลยที่กล่าวว่า “จงนับถือแต่เพียงพระพุทธศาสนาเท่านั้น”

แม้เราจะกล่าวว่า “การที่พระเจ้าอโศกหันมานับถือพระพุทธศาสนา” จะเป็นสาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วอินเดียก็ตาม แต่นั่นก็ดูจะเป็นคำอธิบายที่ไม่สมบูรณ์ เพราะหลังจากนั้น ไม่เพียงแต่ในอินเดียเท่านั้น พระพุทธศาสนายังได้แผ่ขยายอย่างรวดเร็วไปยังดินแดนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อย่างประเทศจีนหรือญี่ปุ่น เมื่อเป็นเช่นนี้ จะต้องมีสาเหตุอื่นที่ทำให้เป็นเช่นนั้นอย่างแน่นอน

นักศึกษา : เรามีความจำเป็นต้องคิดซับซ้อนขนาดนั้นด้วยหรือครับ ก็เพียงแค่ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนามีแรงดึงดูดที่ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจ เพียงเท่านี้ก็น่าจะเพียงพอไม่ใช่หรือครับ?

อาจารย์ : จริงอยู่ที่ว่า “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มีเหตุมีผล สมเหตุสมผล มีแรงดึงดูดที่น่าสนใจต่อผู้คนที่ปรารถนาจะหลีกเลี่ยงจากทุกข์ แต่ถึงกระนั้น ด้วยเหตุที่ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” อยู่บนพื้นฐานของนักบวชเป็นหลัก การที่จะบรรลุธรรมได้นั้น มีความจำเป็นต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหมู่สงฆ์และปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ต่อเนื่อง ซึ่งการดำเนินอยู่ในเส้นทางของนักบวชนั้น ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายสำหรับบุคคลทั่วไป หากเป็นเช่นนี้ต่อไป ก็คงจะเป็นการยากอยู่พอสมควร

นักศึกษา : แล้วอาจารย์คิดว่า สาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายอย่างรวดเร็วไปทั่วประเทศอินเดีย คืออะไรหรือครับ?

อาจารย์ : สาเหตุที่สำคัญที่สุดที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วอย่างรวดเร็ว น่าจะเป็นการที่คำสอนดั้งเดิมในพระพุทธศาสนาผ่านเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้พระพุทธศาสนามีรูปแบบที่หลากหลาย เป็น “ศาสนาที่มีทางเลือก” ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมต่างๆ สามารถเลือกวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับตนเองได้

นักศึกษา : เป็นอย่างนี้เอง เดิมที่เป็นพระพุทธศาสนาที่อยู่บนพื้นฐานของคำสอนที่เข้มงวด แต่ต่อมาค่อยๆ ปรับเปลี่ยนมาเป็นพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ผู้คนสามารถเข้าถึงได้มากขึ้น

อาจารย์ : ก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้นครับ เพราะจากสิ่งที่คุณบอกมา จะออกในลักษณะที่คำสอนของพระพุทธศาสนามาค่อยๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยเปิดทางให้กว้างขึ้น แต่จริงๆ แล้วไม่ได้เป็นอย่างนั้น สิ่งที่ผมกำลังจะสื่อ คือ “ความหลากหลาย”⁵² หรือการเปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้น จากคำสอนเพียงหนึ่งได้แตกแขนงออกไปเป็นคำสอนที่หลากหลาย แต่ถึงกระนั้นก็ได้ปฏิเสธซึ่งกันและกัน และยังสามารถดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้ชื่อ “พระพุทธศาสนา” เหมือนๆ กัน ซึ่งผมคิดว่านี่เป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วโลก

ในประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันมีพุทธศาสนิกชนราว 3 ล้านคน และเมื่อลองกลับไปมองถึงกระบวนการขยายตัวของพระพุทธศาสนาในฝั่งตะวันตกแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจถึงสิ่งที่ผมได้อธิบายไปแล้วได้ เริ่มต้นจากในช่วงกลางปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นไป “เซน”⁵³ ได้เข้าไปสู่อเมริกา

⁵² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 多様性 (tayōsei)

⁵³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 禅 (zen) เป็นคำเลียนเสียงที่มาจากคำว่า “ฉุยาน” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งในภาษาบาลีจะใช้คำว่า “ฌาน” เป็นการ

เป็นจำนวนมาก จากนั้น “พระพุทธศาสนาทิเบต”⁵⁴ ก็ได้ขยายตัวเข้าไป และ “พระพุทธศาสนาเถรวาท”⁵⁵ (พระพุทธศาสนาสายหนึ่งที่สืบมาจาก “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ที่เจริญรุ่งเรืองในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาสายใต้⁵⁶) กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน

หากฟังโดยผิวเผิน คนส่วนใหญ่อาจจะเข้าใจไปว่า ลำดับความ

ปฏิบัติธรรมฝึกฝนอมรมจิต หรือการเจริญสมาธิภาวนา แต่ในบริบทนี้ ผู้เขียนต้องการสื่อถึง “พระพุทธศาสนานิกายเซน” ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาหลายนิกายที่เกิดขึ้นในประเทศจีน ต่อมาแผ่ขยายมายังเกาหลีและญี่ปุ่น และได้เจริญรุ่งเรืองในสหรัฐอเมริกาช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ในชื่อ Zen Buddhism

⁵⁴ チベット仏教 (chibetto bukkyō) เป็นพระพุทธศาสนาหลายนิกายที่ได้แผ่ขยายเข้าไปยังทิเบตในช่วงต้นศตวรรษที่ 7 ซึ่งมีวิวัฒนาการในเวลาต่อมา ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนได้ทำการรวมทิเบตเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศ จึงได้เกิดการประท้วงต่อต้านประเทศจีนขึ้นในปี 1959 และในเหตุการณ์ช่วงนั้น องค์ทะไลลามะที่ 14 ได้ลี้ภัยไปยังประเทศอินเดีย รวมถึงพระเถระชั้นสูงก็ได้ลี้ภัยไปยังประเทศต่างๆ ทำให้มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาทิเบตในประเทศต่างๆ ทางตะวันตกเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

⁵⁵ テーラワータ (terawāda) “เถรวาท” เป็นภาษาบาลีที่หมายถึง “คำสอนของพระเถระ”

⁵⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 南方仏教国 (nanpō bukkyō koku) หมายถึงประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาสายใต้ กล่าวคือ ประเทศศรีลังกา และประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมียนมาร์ ไทย ลาว เป็นต้น สำหรับชื่อเรียกดังกล่าว เกิดขึ้นโดยการมองประเทศอินเดียว่าเป็นศูนย์กลาง (มัชฌิมประเทศ) พระพุทธศาสนาที่เดินทางเข้าไปเจริญรุ่งเรืองในประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น เรียกว่า “พระพุทธศาสนาสายเหนือ” (北方仏教 hōppō bukkyō) ส่วนพระพุทธศาสนาที่เดินทางเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในประเทศศรีลังกาและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรียกว่า “พระพุทธศาสนาสายใต้” (南方仏教 nanpō bukkyō)

สนใจในพระพุทธศาสนาทั้ง 3 นิกายนี้ คงจะมีลักษณะเปลี่ยนแปลงจากนิกายหนึ่งไปสู่อีกนิกาย โดยเริ่มต้นจาก “เซน” ไปสู่ “พระพุทธศาสนาทิเบต” และตามด้วย “พระพุทธศาสนาเถรวาท” ตามลำดับ แต่ในความจริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาทั้ง 3 นิกายได้เข้าไปกุมใจของผู้คนต่างกลุ่มกันไปตามแต่อัธยาศัย และด้วยกระบวนการเช่นนี้เอง ที่ทำให้จำนวนของพุทธศาสนิกชนเพิ่มขึ้น

อาจารย์ : นี่ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่งทีเดียว แต่อย่างไรก็ตาม ยังไม่ถึงขนาดละทิ้งศาสนาที่ตนนับถือไป เพียงแต่ชาวตะวันตกจำนวนมาก อาศัยแนวทางของพระพุทธศาสนามาฝึกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ควบคู่ไปกับการมีศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำใจ ดังนั้นความหลากหลายของแนวคำสอนที่ยอมรับในความแตกต่างนี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนานั้นเอง

นักศึกษา : พอจะเข้าใจได้ว่า พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้แตกแขนงออกไปเป็นนิกายต่างๆ และผู้นับถือสามารถเลือกนับถือตามสภาพการณ์หรือจุดยืนของตนได้อย่างอิสระ แต่จากสิ่งที่อาจารย์กล่าวมา แสดงว่าปรากฏการณ์ “ความหลากหลาย” ดังกล่าวได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกแล้ว ใช่ไหมครับ?

อาจารย์ : ครับ แต่แน่นอนว่าปรากฏการณ์ “ความหลากหลาย” ดังกล่าว แม้จะไม่ได้มีพัฒนาการมากอย่างในปัจจุบัน แต่ผมคิดว่าในสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนาได้เปิดเส้นทางของ “ความหลากหลาย” เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งหลักฐานหนึ่งที่พอจะยกให้เห็นได้ คือ

ก่อนที่ “พระพุทธศาสนาหายนาน” จะเกิดขึ้น ได้มีการกำเนิดขึ้นของแนวคิดในเรื่อง “พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย”⁵⁷ ที่เกิดขึ้นในยุคของพระเจ้าอโศกนั่นเอง

(โปรดติดตาม บทที่ 1 ตอนจบ ในวารสารฉบับต่อไป)

⁵⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 部派仏教 (buha bukkyō) หมายถึง พระพุทธศาสนาในยุคที่ได้แบ่งแยกออกเป็นนิกายต่างๆ ประมาณ 18 - 20 นิกาย

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. วารสาร

SASAKI, Shizuka (佐々木閑). “แนวโน้มและพัฒนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน (1).” แปลโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो. *วารสารธรรมธารา* ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8) (มกราคม-มิถุนายน 2562): 1-35.

_____. “แนวโน้มและพัฒนาการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน (2).” แปลโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो. *วารสารธรรมธารา* ปีที่ 5, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 9) (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 1-35.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

SASAKI, Shizuka (佐々木閑). *Bessatsu NHK hyappun de meicho shūchū kōgi Daijō Bukkyō kōshite Buddha no oshie wa henyō shita* 別冊 NHK 100 分 de 名著 集中講義 大乘仏教 こうしてブツダの教えは変容した (วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาทีของ NHK พระพุทธศาสนามหายาน: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความหลากหลาย). Tokyo: NHK Publishing, 2017.

SASAKI, Shizuka (佐々木閑). "Daijō Bukkyō kigenron no tenbō 大乘仏教起源論の展望 (แนวโน้มและพัฒนากการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน)." In *Shirīzu Daijō Bukkyō 1: Daijō Bukkyō to wa nani ka* シリーズ大乘仏教 1 : 大乘仏教とは何か (ซีรีส์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน 1 : พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานคืออะไร). Edited by Shōryū Katsura (桂紹隆), Akira Saitō (斎藤明), Masahiro Shimoda (下田正弘), and Fumihiko Sueki (末木文美士), 73-112. Tokyo: Shunjūsha, 2011.